

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

В даній статті досліджується процес становлення вищої професійної освіти в туризмі Білорусії від початку її формування на базі радянської системи підготовки кадрів сфери туризму до 2011 року. В хронологічному порядку подаються основні заходи, які дозволяють простежити цей процес: введення нових професій у туристичній індустрії, туристичних спеціалізацій у межах інших спеціальностей, спеціальності «Туризм» в реєстрі спеціальностей тощо.

Ключові слова: професійна туристична освіта, підготовка кадрів, туризм

В данной статье исследуется процесс становления высшего профессионального образования в туризме Белоруссии с момента его формирования на базе советской системы подготовки кадров сферы туризма до 2011 года. В хронологической последовательности подаются основные мероприятия, которые позволяют проследить этот процесс: введение новых профессий в туристической индустрии, туристических специализаций в рамках других специальностей, специальности «Туризм» в реестре специальностей и т.д.

Ключевые слова: профессиональное туристическое образование, подготовка кадров, туризм

The article deals with the investigation of formation of higher tourist professional education in Belarus beginning with its foundation on base of tourist personnel Soviet training system till 2011. Main events, which help follow this process, are given in chronological order: introduction of new occupations into tourism industry, tourist specializations in frame of other specialties, the "Tourism" specialty implementation into the list of specialties etc.

Key words: tourist professional education, personnel training, tourism

Забезпеченість висококваліфікованими кадрами визначає успішність функціонування будь-якого підприємства, а в сфері туризму, взагалі, зумовлює його існування та розвиток. Високі темпи розвитку світового туристичного ринку вимагають необхідності творення нових чи удосконалення існуючих освітніх систем у туризмі.

Якщо в країнах-лідерах серед туристичних дестинацій розвиток системи туристичної освіти відбувався за рахунок збільшення чисельності освітніх установ ще в 1970–1980-ті роки, а далі вже простежується орієнтація на вдосконалення її змісту, то в нашій державі професійна освіта в туризмі веде свій відлік лише з 2002 року. Ми спостерігаємо стрімке зростання кількості навчальних закладів, які відкрили напрям підготовки «Туризм». Відсутність до-

свіду підготовки фахівців цієї сфери, недостатній рівень кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу негативно впливає на якість підготовки майбутніх професіоналів.

Натомість бажання гідно представляти на світовому туристичному ринку вітчизняний туристичний продукт вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців для підприємств сфери туризму, тому в даних умовах особливо актуальним є акумулювання практичних надбань туристичної освіти зарубіжних країн.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що вивчення досвіду організації професійної туристичної освіти в інших країнах посідає важливе місце в роботах провідних вітчизняних туризмологів, зокрема, В. Федорченка, Л. Кнодель, Л. Чорної, О. Паламарчук, І. Сандовенко

та інших. Розглядаються системи підготовки кадрів у країнах Західної Європи, Російській Федерації, США, Канаді. Однак, результати аналізу наукової літератури доводять, що досвід ряду країн СНД, а саме Білорусії, яка мала подібні до України стартові можливості щодо розвитку професійної освіти в туризмі, не знайшов належного висвітлення в працях вітчизняних дослідників. Враховуючи новизну даного напрямку в українській науці та загальні трансформаційні процеси в освіті, вважаємо, що вивчення цього питання відкриває можливості для підвищення компетентності працівників нашої туристичної галузі.

Метою статті є аналіз процесу становлення системи вищої професійної туристичної освіти в Республіці Білорусь. Дана стаття покликана розв'язати ряд завдань, пов'язаних із дослідженням підходів білоруських учених до формування системи професійної освіти в туризмі.

Розпад Радянського союзу, на думку білоруського професора Л. М. Гайдукевича, найбільш вдарив по туристичній індустрії Білорусії. З 1992 по 1997 роки об'єм прибуттів іноземних туристів у республіку скоротився в 1,6 разів, у той же час об'єм виїзних потоків за аналогічний період зріс у 3,1 рази. Індекс туристичної активності громадян Білорусії (відношення числа закордонних туристів до загальної кількості населення) склав у 1998 р. 9%, у той час як у Росії – 14%. 90-ті роки ХХ ст. для туристичного комплексу республіки він називає «втраченим періодом нереалізованих можливостей» [1, с. 21].

Лише в кінці 90-х років у країні починається поступове відродження туристичної індустрії. На відміну від Росії та України, в яких ці процеси проходили більш стрімко та хаотично, в Білорусії цей процес мав плановий характер, проходив повільніше, проте, на нашу думку, більш організовано.

Так, спочатку було визначено місце туризму в народному господарстві країни: в Загальнодержавному класифікаторі ОКРБ 005-96 «Види економічної діяльності», який був введений на зміну Загальносоюзному класифікатору «Галузі народного господарства» у 1996 р., туризм був представлений наступним чином:

секція І. Транспорт, складське господарство та зв'язок.

розділ 63 Допоміжна та додаткова транспортна діяльність; діяльність бюро подорожей
група 633 Діяльність бюро подорожей, туристичних агентів та екскурсиводів, діяльність по наданню допомоги туристам, не включена до інших угруповань [2].

Ця діяльність передбачала надання інформації про маршрути поїздок, консультації та планування маршрутів, організацію поїздок, забезпечення туристів житлом та транспортними засобами, забезпечення квитками та продаж туристичних путівок із заздалегідь складеним маршрутом.

Зміни в Класифікаторі «Види економічної діяльності» відобразилися в Загальнодержавному класифікаторі «Професії робітників та посади службовців», прийнятому в 1997 р. замість Загальносоюзного класифікатора «Професії робітників, посади службовців та тарифні розряди» 1 86 016. Проте новий Класифікатор у визначенні професій туристичної індустрії значною мірою повторював свого попередника: у чотирьох з шести позицій у групі «Керівники» та повністю посади в групі «Спеціалісти».

В 1999 р. в Білорусії приймається Закон «Про туризм», в 2000 році була прийнята Концепція розвитку туризму і розроблена «Національна програма розвитку туризму республіки Білорусь на 2001-2005 роки», в якій наголошувалося на необхідності створення національної системи неперервної професійної освіти в сфері туризму [4].

В республіці приступили до створення цієї системи, відкривши ряд спеціалізацій туристичного профілю в рамках підготовки спеціалістів за іншими напрямками (Див. табл. 1). Підготовка фахівців для сфери туризму покладалася на Міністерство спорту та туризму Республіки Білорусь.

В 2002 р. в Республіці було введено в дію новий Загальнодержавний класифікатор ОКРБ 005-2001 «Види економічної діяльності» (ОКЭД), в якому клас 6330 Туристична діяльність було доповнено та розширено підкласами: 63301 Діяльність турагентів; 63302 Діяльність туроператорів; 63303 Діяльність гідів (екскурсоводів), крім того, давалася коротка характеристика цієї діяльності [5]. Розвиток галузі та нововведення до ОКРБ 005-2001 вимагали перегляду існуючого переліку посад службовців,

Таблиця 1

Підготовка фахівців туристичної сфери в рамках інших спеціальностей

<i>Код, назва спеціальності</i>	<i>Код, назва напрямку спеціальності</i>	<i>Код, назва спеціалізації</i>
1-03 02 01 Фізична культура		1-03 02 01 03 Організація фізкультурно-оздоровчої роботи та туризму
		1-03 02 01 03 Фізкультурно-оздоровча та туристсько-рекреаційна діяльність
		1-03 02 01 07 Менеджмент спорту та туризму
1-23 01 02 Лінгвістичне забезпечення міжкультурних комунікацій (за напрямками)	1-23 01 02-02 Лінгвістичне забезпечення міжкультурних комунікацій (міжнародний туризм)	1-23 01 02-02 02 Екскурсознавство
1-26 02 02 Менеджмент		1-26 02 02 10 Менеджмент у сфері міжнародного туризму
1-26 02 03 Маркетинг		1-26 02 03 12 Маркетинг у туризмі
		1-26 02 03 22 Маркетинг у спорті, туризмі та фізичній культурі
1-31 02 01 Географія (за напрямками)	1-31 02 01-02 Географія (науково-педагогічна діяльність)	1-31 02 01-02 03 Географія туризму та екскурсійний менеджмент

тому Загальнодержавний класифікатор «Професії робітників та посади службовців» був доповнений ще кількома посадами в сфері туризму:

21575 Директор туристичної організації (фірми, агентства, бюро та ін.);

22770 Інструктор-методист фізкультурно-спортивних закладів, організацій, споруд, центрів фізкультурно-оздоровчої роботи, спортивно-технічних, туристичних клубів та ін.;

23151 *Культуролог-аніматор*;

23173 *Логістик*;

20029 *Агент з туризму* [3].

Для нововведених професій розробляються кваліфікаційні характеристики, які групуються в окремий випуск «Кваліфікаційні характеристики професій сфери туризму» Єдиного кваліфікаційного довідника посад службовців (ЕКСД) [6]. Цінність цього документа зростає з урахуванням того, що подібні кваліфікаційні характеристики в Довідниках України відсутні, і працівники галузі здебільшого користуються білоруським варіантом.

Проте, як відзначає директор Білоруського інституту туризму, проф. Л. Т. Гладишева, створена система не забезпечувала неперервність,

поетапність та наступність у туристичній освіті, тому що той спектр спеціальностей та спеціалізацій, який пропонувався білоруськими вузами в сфері професійної туристичної освіти не задовольняв потреби конкурентоспроможності вітчизняних підприємств порівняно з підприємствами, які мають вагу на туристичному ринку. Відчувався недолік «вузьких» спеціалістів з професійними знаннями в області країнознавства, екології, комп'ютерних технологій, анімації, культурології тощо [7, с. 400].

Постало питання про відкриття суто туристичного напрямку підготовки фахівців. У 2004 році на базі Білоруського державного університету фізичної культури було створено Інститут туризму як галузевий вищий навчальний заклад Міністерства спорту та туризму республіки Білорусь з підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, стажування спеціалістів у галузі туризму, гостинності, рекреації, екскурсознавства. Основною метою освітньої діяльності Інституту туризму стало формування державної системи неперервної підготовки професійних та науково-педагогічних кадрів у сфері туризму у відповідності до Загальнодержавного класифікатора Республіки Білорусь «Спеціальності та кваліфікації».

В склад Інституту увійшли Факультет туризму та гостинності, який включав кафедру туризму та гостинності; кафедру соціально-гуманітарних та економічних основ у туризмі; Факультет підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів і Туристичний центр.

Було оголошено про відкриття напрямку освіти 89 «Туризм та гостинність», який поділявся на три групи спеціальностей 89.01 «Туризм та гостинність», 89.02 «Туризм» та 89.03 «Гостинність». За архівними даними, розміщеними на сайті університету, в 2005 році за напрямом 1-89 01 01 «Туризм та гостинність» набирали 50 чоловік на денне відділення та 105 – на заочне, бюджетних місць не було. В 2006 році набір студентів здійснювала кафедра туризму та гостинності Інституту: по 50 чоловік на денну та заочну форми навчання на комерційній основі, конкурс склав на денному відділенні 1,56 чол., на заочному – 1,66. З кожним роком конкурс зростає і в 2007 році це 2,04 чол. на денне та 3,12 – на заочне відділення, у 2008 – відповідно 2 та 3,68. В 2009 році вперше набирають на бюджет-

ні місця і конкурс складає 23,8 чол. на місце, на комерційній основі – на денне відділення 2,47; на заочне – 4,30 [8].

В 2008 році були прийняті Освітні стандарти спеціальностей «Туризм та гостинність», «Спортивно-туристична діяльність (спортивний та рекреаційний туризм)», «Спортивно-туристична діяльність (менеджмент у туризмі)»: ОСРБ 1-89 01 01-2008; ОСРБ 1-89 02 01-01-2008; ОСРБ 1-89 02 01-02-2008.

В 2009 році за напрямом «Туризм та гостинність» починають працювати ще чотири білоруських університети:

- Полоцький державний університет;
- Гродненський державний університет імені Янки Купали;
- Брестський державний університет імені О. С. Пушкіна;
- Поліський державний університет.

З відкриттям спеціальності в інших вузах конкурс все рівно залишається досить високим. Наприклад, за даними сайтів ВНЗ у 2010 році в Білоруському державному університеті фізичної культури на бюджетні місця на денному відділенні – 7,94 чол. на місце, на комерційні: на денному – 1,47 чол., на заочному – 1,56; у Брестському державному університеті імені О.С.Пушкіна на бюджетні місця на денному відділенні – 3,83 чол. на місце, на заочному – 3,2; на комерційні: на денному – 1,94 чол., на заочному – 4,9.

Спеціальність 89.01 «Туризм та гостинність» має лише один напрям – 89 01 01 «Туризм та гостинність», який поділяється на дев'ять спеціалізацій, котрі реалізуються в процесі вищої професійної освіти в туризмі, та одну спеціалізацію для підготовки фахівців з середньою туристською освітою (2-89 01 01 «Туризм та гостинність»). За цією спеціальністю набирають абітурієнтів п'ять університетів та п'ять коледжів.

Спеціальність 89.02 «Туризм» має два напрями підготовки: 89 02 01 «Спортивно-туристська діяльність» (дві спеціалізації) та 89 02 02 «Туризм та природокористування» (спеціалізації відсутні). Ця спеціальність передбачає підготовку кадрів лише з вищою професійною освітою, за першим напрямом ведуть підготовку два університети і ще один – за другим.

Спеціальність «Туризм та природокористування» не має аналогів у вищій туристичній освіті України. Викликана вона потребою в спеціалістах, які добре знають краєзнавство та багатопільове лісовикористання, можуть працювати в національних парках, заповідниках, заказниках, лісомисливських угіддях і т.д. Під час навчання студенти вивчають флористичні та фауністичні ресурси республіки, ландшафтне планування, організацію об'єктів екологічного туризму, мисливство та мисливський туризм, туристичну ентомологію та мікологію, бджільництво, рибальство, фотовідеомистецтво тощо. Підготовка ведеться протягом 4,5 років на базі лісогосподарського факультету Білоруського державного технологічного університету.

На сьогоднішній день система вищої професійної туристської освіти в Білорусі має такий вигляд:

- 89 Туризм та гостинність
- 89.01 Туризм та гостинність
- 89 01 01 Туризм та гостинність
- 1-89 01 01 01 Технології формування та просування тур. послуг
- 1-89 01 01 02 Інформаційні технології туристської індустрії
- 1-89 01 01 03 Логістика в туристській індустрії
- 1-89 01 01 04 Технології соціокультурного сервісу туристів
- 1-89 01 01 05 Технології транспортного сервісу туристів
- 1-89 01 01 06 Технології сервісу харчування туристів
- 1-89 01 01 07 Технології сервісу розміщення туристів
- 1-89 01 01 08 Технології екскурсійно-провідникового сервісу туристів
- 1-89 01 01 09 Технології сервісу оздоровлення та лікування туристів
- 89.02 Туризм
- 89 02 01 Спортивно-туристська діяльність (за напрямками)
- 89 02 01-01 Спортивно-туристська діяльність (спортивний та рекреаційний туризм)
- 89 02 01-02 Спортивно-туристська діяльність (менеджмент у туризмі)
- 89 02 02 Туризм та природокористування
- 89.03 Гостинність

В результаті реалізації міжнародного проекту Tempus «Створення та розвиток центру перепідготовки та підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів туристичної індустрії в Республіці Білорусь» в країні сформована чітка система перепідготовки кадрів на базі вищої освіти: визначається перелік набутих спеціальностей, на базі яких дозволяється отримати вищу професійну освіту в туризмі. На базі середньої професійної освіти перепідготовка кадрів сфери туризму білоруським законодавством не передбачена.

На відміну від українських колег, білоруси в свою систему туристичної освіти включають усі навчальні заклади, які здійснюють підготовку кадрів для туристичної індустрії, незважаючи на той факт, що ряд з них веде підготовку лише в межах спеціалізації. Крім того, на державному рівні ведеться облік та регулювання цього процесу.

У 2009 році в республіці були відкриті нові спеціалізації з туризму: «Музейна справа та охорона історико-культурної спадщини» зі спеціалізацією «Культурна спадщина та туризм»; «Економіка та управління туристичною індустрією» зі спеціалізацією «Економіка та управління туристичною діяльністю»; «Економіка та управління на підприємстві» зі спеціалізацією «Економіка та управління туризмом»; «Бізнес-адміністрування» зі спеціалізацією «Підприємницька діяльність у сфері фізичної культури, спорту та туризму»; «Географія. Додаткова спеціальність» зі спеціалізацією «Географія. Екскурсійно-краєзнавча робота».

З'явившись 11 туристичних спеціалізацій у 2011 році шість вузів оголосили про підготовку викладачів та педагогів-організаторів фізкультурно-оздоровчої роботи та туризму, п'ять – географів та викладачів географії зі спеціалізацією «Географія туризму та екскурсійний менеджмент», три – спеціалістів з міжкультурних комунікацій; перекладачів-референтів зі спеціалізацією «Екскурсознавство», по два – менеджер-економістів зі спеціалізацією «Підприємницька діяльність у сфері фізичної культури, спорту та туризму» та викладачів – менеджерів спорту та туризму. Підготовка за іншими спеціалізаціями здійснюється лише в одному з університетів.

Це дозволяє, на думку директора департаменту з туризму Міністерства спорту та туриз-

му Білорусі Віктора Янковенка, говорити про те, що система вищих навчальних закладів вимагає не розширення, а якісного поліпшення підготовки кадрів, особливо мовної підготовки та підготовки спеціалістів вузьких профілів: кваліфікованих перекладачів; спеціалістів по культурно-пізнавальному та сільському туризму; фахівців, які могли б працювати в оздоровчих установах та національних парках [9].

Отже, за період незалежності в Республіці Білорусь було зроблено ряд важливих кроків, які забезпечили успішність формування системи вищої професійної освіти в туризмі: внесені зміни до Загальнодержавних класифікаторів «Види економічної діяльності» та «Професії робітників та посади службовців», прийняті Кваліфікаційні характеристики професій сфери туризму. Це дало можливість розпочати підготовку фахівців сфери туризму спочатку в межах інших спеціальностей, а потім виділити окремо напрям освіти «Туризм та гостинність». Крім того, вищу туристичну освіту можна здобути в результаті перепідготовки за визначеними державою умовами.

Система вищої професійної туристичної освіти Білорусії представлена навчальними закладами, які готують спеціалістів за напрямом освіти «Туризм та гостинність» та закладами, які здійснюють підготовку фахівців сфери туризму в межах інших спеціальностей. Обсяги набору, відкриття спеціальностей чи спеціалізацій, потреби в спеціалістах визначаються потребами галузі і є обґрунтованими.

Подальших досліджень потребують проблеми змісту підготовки фахівців галузі, реалізація принципу неперервності в процесі цієї підготовки, формування моделі спеціаліста сфери туризму, визначення його компетенцій та ін..

Література

1. Гайдукевич Л. М. Проблемы реформирования туристского комплекса Беларуси / Леонид Михайлович Гайдукевич // Туризм: подготовка кадров, проблемы и перспективы развития : Тезисы докладов Всероссийской научно-практической конференции. – М., 2001. – 180 с.
2. Общегосударственный Классификатор Республики Беларусь ОКРБ 005-96
3. Виды экономической деятельности Виды эканамічнай дзейнасці “ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawbelarus.com/repub/sub26/texf1197.htm>.
4. Общегосударственный классификатор Республики Беларусь “Профессии рабочих и должности служащих” (ОКРБ 006-96) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.otb.by/documents/summary/5---/17--006-96>
5. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 29 декабря 2000 г. № 2026 “О Национальной программе развития туризма в Республике Беларусь на 2001-2005 годы” [Электронный ресурс] // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2001. – № 6. – 5/4969. – Режим доступа : <http://spravka-jurist.com/base/sp-law/page-218.htm>
6. Общегосударственный Классификатор Республики Беларусь Виды экономической деятельности ОКРБ 005-2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gosstandart.gov.by/txt/Classificators/docs/okrb005-2001.pdf>
7. Должности служащих, занятых в организациях туризма : [Электронный ресурс] // Единый квалификационный справочник должностей служащих. – Вып. 27. – Режим доступа : <http://tnpa.by/PerechenDocByKat.php?UrlGid=18>
8. Гладышева Л. Т. Подготовка профессиональных кадров в сфере туризма / Л. Т. Гладышева // Культура і освіта фахівців туристської сфери : сучасні тенденції та прогнози : Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13-14.10.2004 р.) / Редкол. Цибух В.І. (голова) – К. : КУТЕП, 2005. – 653 с.
9. Білоруський державний університет фізичної культури [Электронный ресурс] . – Режим доступа : <http://www.sportedu.by>
10. Подготовка туристических кадров [Электронный ресурс] // Информационно-аналитический ресурс о системе высшего образования. – 2009. – 6 февраля. – Режим доступа : <http://edubelarus.info/index.php?newsid=78>